

Barbara Malej Kunaver

Ekonomška šola Ljubljana

barbara.malej@gmail.com

COBISS: 1.04

DOI: 10.59132/geo/2024/
1/44-49

Obravnava humanitarne dejavnosti pri vsebinskem sklopu aktivno državljanstvo

Addressing Humanitarian Action in Active Citizenship Strand

Izvleček

V okviru novega vsebinskega sklopa aktivno državljanstvo smo kot enega od sklopov v 3. letniku smeri ekonomski tehnik in ekonomska gimnazija obravnavali humanitarne dejavnosti. Eden od najbolj znanih slovenskih humanitarnih delavcev, Tomo Križnar, se skupaj s soprogo v zadnjem času posveča pomoči revnemu prebivalstvu Sudana pri premagovanju težav v zvezi z zdravljenjem bolezni lepra, bolj znane kot gobavost. V članku je predstavljena problematika Sudana in gobavosti ter izvedba učnega sklopa, ki zajema uvodno predstavitev, ogled filma, pogovor s humanitarnima delavcema in refleksijo dijakov ob zaključku sklopa.

Ključne besede: aktivno državljanstvo, humanitarna dejavnost, Sudan, lepra, gobavost, Tomo Križnar, film Trohnenje 2022

Abstract

Humanitarian activity was addressed within the new curriculum strand, Active Citizenship, in the 3rd year of the Economic Technician and Economic Gymnasium programmes. Tomo Križnar, a well-known Slovenian humanitarian worker, and his wife are currently helping Sudanese patients undergoing leprosy treatment. The article presents the issues of Sudan and leprosy and the implementation of the learning strand, which comprises an introductory presentation, a film screening, a discussion with relief workers and a final reflection by the students.

Keywords: active citizenship, humanitarian action, Sudan, leprosy, Tomo Križnar, documentary film *Rotting* 2022

Uvod

Človeštvo je od prazgodovine do danes glede zdravljenja različnih bolezni zelo napredovalo. Za večino bolezni, ki so nekoč pestile prebivalstvo, poznamo zdravila ali cepiva. Vendar pa so ti moderni pripomočki medicine za revnejši del svetovnega prebivalstva mnogokrat predragi in nedosegljivi. Tako se v revnejših predelih sveta še vedno pojavljajo bolezni, o katerih bi marsikdo mislil, da spadajo samo še v legende. Ena takih bolezni je lepra, bolj poznana kot gobavost. Bolezen je znana že iz antičnih časov (celo v Svetem pismu je omenjen dogodek v zvezi z obolelimi za gobavostjo). Danes je kljub antibiotikom še

vedno veliko primerov te bolezni v državah v razvoju. Pri predmetu aktivno državljanstvo smo kot enega od sklopov obravnavali tudi humanitarne delo zakoncev Križnar v zvezi s pomočjo prebivalcem Sudana v boju z gobavostjo. Tomo Križnar je znan humanitarni delavec, ki že dalj časa deluje na območju Sudana in Južnega Sudana. Že v obdobju okrog leta 2006 se je skupaj s pokojnim predsednikom Republike Slovenije Janezom Drnovškom prizadeval za prekinitev spopadov med različnimi narodnostnimi in verskimi frakcijami na območju Darfurja v nekdanji državi Sudan, kjer je zaradi velikega števila beguncev grozila humanitarna katastrofa (RTV SLO, 2006a, 2006b).

Kratek opis kriznega območja v Sudanu in Južnem Sudanu

Slika 1: Položaj držav Sudan (zeleno) in Južni Sudan (oranžno) na afriški celini

Kartografija: A. Polšak

Sedanji državi Sudan in Južni Sudan ležita na območju, kjer se stikata islamska (severni del) in stara afriška kultura (južni del), poleg tega je bilo to območje v zadnjih 150 letih predmet kolonialnih apetitov evropskih velesil. Do konca 19. stoletja je temu območju vladala egipčanska monarhija, ki pa jo je do konca stoletja zamenjala britanska kolonialna nadvlada. Leta 1899 je Sudan postal kondominij, ki sta si ga delila Egipt in Velika Britanija vse do leta 1956, ko je Sudan postal neodvisen. Po osamosvojitvi je vlada v Kartumu pričela uvajati islamistične zakone, kar je povzročilo razkol med islamskim severom in animističnim ter krščanskim jugom. Konec 60. let prejšnjega stoletja je prišlo do prve državljanske vojne zaradi zahtev južnega dela države po avtonomiji. Po prvi sudanski državljanski vojni je bila leta 1972 ustanovljena Južnosudanska avtonomna regija, ki je obstajala vse do leta 1983. Kmalu zatem je izbruhnila druga sudanska državljanska vojna. Ta se je končala leta 2005 s podpisom mirovnega sporazuma, ki je predvideval referendum o neodvisnosti južnega dela države. Na referendumu, ki je bil izveden leta 2011, se je skoraj 99 % volivcev izreklo za samostojnost, in tako je bila ustanovljena republika Južni Sudan (Wikipedia, 15. 8. 2023). Vendar pa razdelitev države in osamosvojitve Južnega Sudana nista prinesli miru – že leta 2013 se je v Južnem Sudanu začela nova državljanska vojna, tokrat med različnimi plemen, ki (s kratko prekinitvijo po letu 2020) praktično traja še

danes (Wikipedia: South Sudanese Civil War, 2023). V zadnjem času pa tudi v Republiki Sudan (severnem delu nekoč skupne države) prihaja do oboroženih konfliktov med vladno vojsko in uporniki, ki se borijo proti islamizaciji države (Wikipedia: War in Sudan (2023), 2023).

Glavni razlogi za sovražnosti na območju nekdanje skupne države Sudan so verske in etnične razlike. V severnem delu, ki danes pripada državi Sudan, živi poleg 71 % sudanskih Arabcev tudi 5,5 % muslimanskih Bedžev in več drugih manjših skupin. Kar 97 % prebivalcev se izreka za muslimane (Wikipedia: Sudan, 2023). V južnem delu, ki danes pripada državi Južni Sudan, pa večinoma živi temnopolto prebivalstvo, od katerega je 60 % kristjanov, 6 % muslimanov, ostali pa so pripadniki tradicionalnih afriških verstev (Wikipedia: South Sudan, 2023). Poleg verskih in etničnih razlik so razlogi za nesoglasja tudi ekonomski, saj so deli tega območja bogati z nafto, tako se različna plemena bojujejo za prevlado nad tem bogastvom (Chagutah, 2023). Zaradi pomanjkanja vode v območju Sahela (ki se razprostira nekje ob meji med obema državama) in posledičnega širjenja puščav proti jugu prihaja hkrati še do selitev prebivalstva na bolj namočena in rodovitna območja ter boja za vodne vire.

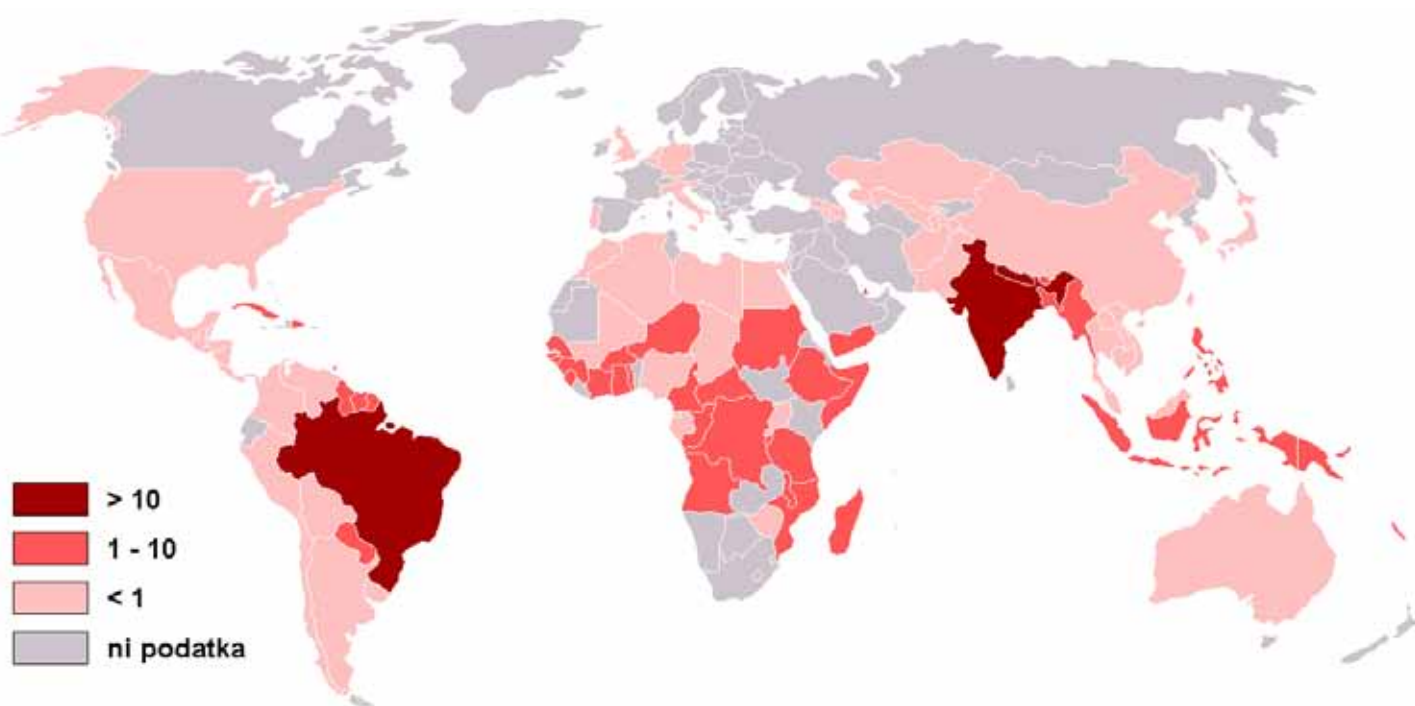
Razburkana zgodovina in neprestane vojne niso prav nič prispevale k dobrobiti prebivalstva na tem območju, ki je še vedno enako revno in zdravstveno nepreskrbljeno kot v preteklosti. Zato se je g. Križnar skupaj s soprogo v zadnjem času posvetil pomoči revnemu prebivalstvu pri boju z gobavostjo, ki zaradi odmaknjenosti od zdravstvenih ustanov mnogim povzroča invalidnost in trpljenje. V ta namen je s pomočjo donacij zbral precej denarnih sredstev, ki jih je namenil nakupu zdravil za zdravljenje te bolezni in jih poskušal spraviti do prebivalcev oz. do zdravstvenih ustanov.

Kaj je gobavost?

Kot smo zapisali že v uvodu, je gobavost bolezen, ki je znana že iz antičnih časov in povzroča hudo iznakaženje telesa. Danes vemo, da gobavost povzroča bakterija *Mycobacterium leprae* in da jo lahko uspešno zdravimo z antibiotiki. Zaradi cene in slabše zdravstvene podpore je danes še vedno veliko primerov te bolezni v državah v razvoju: največ v Indiji, Pakistanu in okoliških azijskih državah ter Vietnamu, Kambodži in Maleziji, v Južni Ameriki v Braziliji, v Afriki pa predvsem v Angoli, Nigru in okolici »Leprosy«, 2023).

Po osamosvojitvi Sudana leta 1956, je vlada v Kartumu pričela uvajati islamistične zakone, kar je povzročilo razkol med islamskim severom in animističnim ter krščanskim jugom.

Na referendumu leta 2011 se je skoraj 99 % volivcev izreklo za samostojnost, in tako je bila ustanovljena republika Južni Sudan. Vendar razdelitev države in osamosvojitve Južnega Sudana nista prinesli miru. Glavni razlogi za sovražnosti na območju nekdanje skupne države Sudan so verske in etnične razlike.

Slika 2: Pogostost novih primerov gobavosti na 100.000 prebivalcev za leto 2016

Kartografija: Barbara Malej Kunaver; prirejeno na osnovi neme karte sveta <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Blank-Map-World.png>

Pri gobavosti so prizadete živčne celice, ki posledično odmirajo. Bolnik izgubi občutek za mraz, vročino in bolečino. V zgodnji razvojni stopnji se pojavijo nejasno omejeni madeži na koži; pri ljudeh s temnejšo poltjo so madeži svetlejši od okoliške kože, pri ljudeh s svetlejšo poltjo pa so rdečkasti. Madeži niso boleči in so manj občutljivi za dotik od zdrave kože. V drugi fazi madeži nepravilnih oblik postanejo izbočeni in hrapavi. Na prizadetih predelih kože dlake izpadejo. Periferni živci postanejo vozlasto zadebeljeni, čut za dotik peša in nazadnje povsem izgine. Ker bolniki na obolelih mestih nimajo občutka za dotik, vročino in bolečino, se pogosto ranijo ali opečejo. Sekundarne okužbe teh delov lahko povzročijo izgubo tkiva, zaradi česar se prsti na rokah in nogah skrajšajo in deformirajo, saj se hrustanec absorbira v telo. Te sekundarne okužbe so še posebej problematične v revnejših okoljih zaradi pomanjkljive higiene in nedostopnosti zdravljenja. Tretja, najtežja faza je buničasta gobavost. Bakterije se namnožijo po krvi, živčevju, sluznicah in mezgovnem sistemu po vsem telesu. Koža je močno spremenjena in vozličasta. Značilni so svetlo rdeči do rjavi lepromi, ki se na obrazu med seboj prekrivajo in združujejo ter tvorijo tako imenovani levji obraz. Sledijo lahko okvare kosti, mišic, kit ter notranjih organov.

Ker je gobavost bakterijska bolezen, jo uspešno zdravimo z antibiotiki. Obstajajo tudi cepiva. Zdravljenje traja od več mesecev do enega

Gobavost je bolezen, ki je znana že iz antičnih časov in povzroča hudo iznakaženje telesa. Povzroča jo bakterija *Mycobacterium leprae*, bolezen lahko uspešno zdravimo z antibiotiki.

Slika 3: Štiriindvajsetletni bolnik s tretjo fazo gobavosti

Foto: Pierre Arents, 1886; <https://en.wikipedia.org/wiki/Leprosy#/media/File:Leprosy.jpg>

leta. Zdravljenje sicer ozdravi okužbo in napredovanje bolezni, vendar pa pri pozno zdravljeni gobavosti poškodbe živčevja, kože, okončin in drugih organov ostanejo nepopravljive. Zato je zgodnje odkrivanje in zdravljenje zelo pomembno. Leta 2016 je Svetovna zdravstvena organizacija začela »Globalno strategijo gobavosti 2016–2020: Pospeševanje v smeri sveta brez gobavosti« (WHO, 2016), katere cilj je zmanjšanje števila obolelih in dostopnejše zdravljenje.

Že v antiki so spoznali, da se bolezen širi s tesnim stikom med obolelim in novo okuženim. Zato so obolele izolirali v posebne naselbine (kolonije gobavcev), da niso imeli nobenih stikov z zdravimi ljudmi. Prepovedan jim je bil vstop v naselja in podobno. Še v 20. stoletju so v nekaterih državah (v Indiji do l. 1983) veljali zakoni, ki so uveljavljali prisilno izolacijo bolnikov. Do današnjih dni pa je gobavost ostala stigmatizirana, tako da o njej kroži mnogo neresničnih predsodkov. V Braziliji, na primer, ljudsko izročilo trdi, da je gobavost bolezen, ki jo prenašajo psi, da je povezana s spolno promiskuiteto in da je kaznen za grehe in moralne prestopke (Wikipedia: Leprosy, 2023).

Danes vemo:

- da je gobavost bolezen, ki jo lahko zdravimo (z antibiotiki);
- da se prenaša s stikom in kapljično, vendar mora biti oseba v zelo tesnem stiku z obolelim dalj časa, naključni stiki (rokovanje ...) niso nevarni;
- da gobavost ni zelo nalezljiva, ljudje z gobavostjo lahko živijo s svojimi družinami ter hodijo v šolo ali v službo;
- da 95 % ljudi, ki se okužijo z bakterijo *M. leprae*, sploh ne razvije bolezni;
- da se gobavost pogosteje pojavlja pri ljudeh, ki živijo v revščini, zaradi slabše higiene in slabšega imunskega sistema, kar so posledice podhranjenosti.

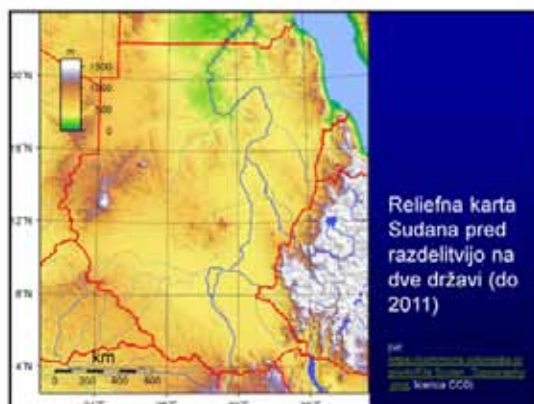
V okviru svoje humanitarne dejavnosti sta zakonca Križnar tudi osebno odpotovala na eno od bolj prizadetih območij Sudana glede gobavosti in s prepričevanjem domačinov dosegla, da so na zdravljenje sprejeli eno od prizadetih oseb. Dodaten problem pri prebivalcih je tudi prepričanje, da je bolezen »božja kazen« in da se ne da nič narediti, zato celo sami bolniki in njihovi svojci ter vaški starešine včasih zavračajo zdravljenje. O vsem tem sta posnela dokumentarni film z naslovom *Trohnjenje 2022*, ki je bil predvajan tudi na Televiziji Slovenija (RTV SLO, 2023).

Obravnava gobavosti ter humanitarne dejavnosti zakoncev Križnar pri pouku

Tematiko humanitarne dejavnosti smo obravnavali kot enega od sklopov v okviru novega vsebinskega sklopa aktivno državljanstvo v 3. letniku smeri ekonomski tehnik in ekonomska gimnazija. Vsebinski sklop aktivno državljanstvo je zasnovan na novo s poudarkom na aktivni vključenosti dijakov v dejavnosti, pri čemer morajo dijaki samoiniciativno izražati svoja mnenja in kritično razmišljati. Dokazila o delu morajo biti shranjena v digitalni obliki, za kar sem izbrala Arnesove spletne učilnice, ki jih tudi sicer uporabljam pri pouku geografije. Poučevanje aktivnega državljanstva je bilo razdeljeno v več delov. Ker je namen sklopa poleg spoznavanja državne ureditve Republike Slovenije tudi vzgoja aktivnih in angažiranih državljanov, sem en del posvetila humanitarnemu delu in njegovemu pomenu za širšo družbo. Izbrala sem znanega humanitarnega delavca Toma Križnarja, s katerim sem v preteklosti že uspešno sodelovala pri ozaveščanju dijakov v okviru medpredmetne povezave med geografijo in slovenščino (Malej Kunaver in Nadu, 2010). Tomo Križnar o svojih humanitarnih prizadevanjih pripoveduje zelo nazorno, hkrati pa tudi zelo čustveno. Z osebno pripovedjo pritegne dijake in jim pusti trajen vtis o potrebnosti humanitarnega delovanja. Poleg tega je g. Križnar o svojem delu posnel tudi film, s katerim smo lahko prikaz njegovega dela popestrili in ga dodatno medijsko podprli.

Celoten sklop je trajal šest šolskih ur. Najprej sem imela z dijaki (z vsakim razredom posebej) dve uri priprave, kjer sem jih seznanila z geopolitično in zgodovinsko situacijo v obeh državah (Sudan in Južni Sudan), ki sta nastali na območju nekdanje Republike Sudan. S pomočjo kart in slik v obliki PowerPoint predstavitev sem pojasnila naravne razmere, etnično in versko sestavo prebivalstva, kolonialno zgodovino in vzroke za vojne, delitev države in kasnejše nemire. Predstavila sem jim tudi humanitarno delovanje zakoncev Križnar in značilnosti obolenja gobavosti, o kateri govori njun dokumentarni film *Trohnjenje 2022* (Križnar idr., 2023).

Nekaj dni kasneje smo si z vsemi dijaki v bližnji kinodvorani ogledali omenjeni film. Po ogledu filma je sledil pogovor z avtorji filma. Pred zaključkom sklopa so morali dijaki zapisati refleksijo o predstavitvi problematike in filma ter napisati nekaj povratnih informacij

Kratek pregled novejšje zgodovine Sudana

- Do konca 19. stoletja je Sudanu vladala Egiptčanska monarhija, ki pa jo je do konca stoletja zamenjala britanska kolonialna nadvlada. Leta 1899 je Sudan postal **kondominij**, ki sta si ga delila Egiptovsko kraljestvo in Združeno kraljestvo (UK).

Kondominij je v mednarodnem pravu politično ozemlje (večinoma gre za obmejna območja), glede katerega se več suverenih oblasti (držav) uradno strinja, da si delijo enako oblast in izvajajo svoje pravice skupaj, ne da bi ga delile na "nacionalna" območja. En od takih kondominijev je danes območje **Abyei** na meji med državo Sudan (na severu) in državo Južni Sudan.

Uradno ime	Republika Sudan	Republika Južni Sudan
Glavno mesto	Kartum	Džuba
Uradni jezik(i)	arabščina, angleščina	angleščina
Oblika vladavine	Začasna zvezna vlada	Zvezna predsedniška demokratska republika
Površina	1.886.068 km ²	644.329 km ²
Število prebivalcev	47.958.856 (juni 2022)	11.544.909 (juni 2022)
Gostota poseljenosti	16,4/km ²	13,31/km ²
Bruto družbeni proizvod države (nominalni)	42,7 milijarde \$ (juni 2022)	3,194 milijarde \$ (juni 2022)
Bruto družbeni proizvod na prebivalca	916 \$ (juni 2022)	246 \$ (juni 2022)

- V drugi fazi nesomerni madeži postanejo izbočeni in hrapavi. Na prizadetih predelih kože dlake izpadejo. Periferni živci postanejo vozlasto zadebeljeni, čut za dotik peša in nazadnje povsem izgine.

(vir: <https://www.researchgate.net/publication/308500000/Sudan-Physical-Map-2011-Scania-CC0>)

Slika 4: Nekaj tipičnih diapozitivov uvodne predstavitve

Zajem posnetkov:
Barbara Kunaver Malej

o pridobljenem vedenju. S tem sem želela spodbuditi njihovo razmišljanje o pereči problematiki sodobnih konfliktov, revščine in neenakosti v svetu, pa tudi o tem, kako bi lahko vsi skupaj, od mednarodne politike in njenih ustanov, preko nevladnih humanitarnih organizacij vse do posameznikov, prispevali k reševanju teh problemov. Dijaki so zahtevano zapisali v obliki odgovorov na zastavljena vprašanja, ki so jih oddali v spletno učilnico. V nadaljevanju sem povzela nekatere izstopajoče odgovore na vprašanja.

Napišite vtise o ogledu filma.

V dokumentarnem filmu »Trohnenje 2022« zakonca Križnar primerjata trohnenje etike v najbolj tehnološko razvitem svetu s trohnenjem še živih ljudi v materialno najmanj razvitem, najbolj napadanem, skritem in pozabljenem delu sveta. Tako kot je za gobavost značilna neobčutljivost okuženih območij telesa, je očitno tudi za etično trohnenje značilna neobčutljivost družbe. Področje Nubskih gora in Modrega Nila je pod nadzorom borcev proti suženjstvu v Sudanski ljudski osvobodilni armadi

(SPLA North). Tamkajšnji staroselci se nočejo vdati arabizaciji niti se umakniti v taborišča beguncev pod nadzorom agencij OZN onkraj meje v Republiki Južni Sudan. Nobena agencija OZN ali nevladna humanitarna organizacija uradno ne sme in si ne upa na ta področja, kjer se zaradi vojn, nenehnega stresa in vsesplošnega pomanjkanja ponovno širi gobavost. Kljub temu da proizvajalec dobavlja zdravila proti gobavosti brezplačno po vsem svetu, do bolnikov na tem območju zdravila ne pridejo, ker sudanska vlada svetovni zdravstveni organizaciji tega ne dovoli.

Kaj je cilj delovanja zakoncev Križnar?

Film je ganljiv portret slovenskega para, Toma in Bojane Križnar. Tomo Križnar se je pred 30 leti odločil zapustiti svojo službo in se odpraviti na potovanje v Afriko. Tam je odkril grozote vojne in revščine, ki so ga ganile do srca in ga spodbudile k ustanovitvi humanitarne organizacije »Humanitarna ustanova H.O.P.E.«. Njihovo delo temelji na vzpostavljanju projektov za dolgoročno pomoč ljudem v Afriki, ki temeljijo na spoštovanju človekovih pravic in trajnostnem razvoju.

Kaj vas je najbolj navdihnilo pri pogovoru z zakoncema Križnar? *Najbolj navdihujoč del so bile zgodbe o ljudeh, ki so bili rešeni zaradi njihovega dela. Zakonca Križnar sta se osredotočila na reševanje otrok, ki so bili prisiljeni v otroško vojsko in na druge načine žrtve vojne in revščine.*

Kako bi vi reševali probleme, ki ste jih videli v filmu? *Lahko pomagamo s finančno podporo organizacijam, kot je H.O.P.E., ki delujejo na terenu. Lahko pomagamo tudi z ozaveščanjem o teh problemih in spodbujanjem politik, ki bodo omogočale boljšo pomoč ljudem v Afriki, ter o različnih načinih pomoči, ki jih lahko nudimo. Lahko pomagamo z zbiranjem sredstev za nakup osnovnih dobrin, kot so hrana, voda in zdravila, ter jih pošljemo na teren.*

Komentirajte citat, ki ste ga slišali v filmu: »Sveta ne bodo uničili samo tisti, ki ropajo in pobijajo, ampak tudi tisti, ki gledajo in nič ne naredijo.« (Albert Einstein)

Citat izraža močno sporočilo, ki nas spodbuja k premisleku o naših dejanjih in odgovornostih. Ta citat nas opominja, da je ne ukrepanje v situacijah, ko se dogajajo nepravilnosti in zlorabe, enako kot sodelovanje v teh dejanjih. Velikokrat je prav pasivnost in neodzivnost posameznikov tista, ki omogoča zlorabe in nepravilnosti, da se nadaljujejo.

Sklep

Za obravnavo predstavljene tematike v okviru vsebinskega sklopa aktivno državljanstvo sem se odločila, ker sem želela spodbuditi razmišljanje dijakov o pereči problematiki sodobnega sveta, o vlogi mednarodnih organizacij, pa tudi o tem, kako bi lahko vsi skupaj prispevali k reševanju teh problemov. Vse opisane dejavnosti so se odlično zlele v enotno predstavitev pereče problematike, ki pesti najrevnejša območja Afrike. Dijake je tematika zelo pritegnila. Ravno v času obravnave snovi (14. 4. 2023) je prišlo v Sudanu do ponovnih spopadov med vojsko in paravojaškimi silami, kar je obravnavani tematiki dalo še posebej aktualno

noto. Na podlagi pozitivnih izkušenj, ki sem jih dobila pri izvedbi sklopa o humanitarnem delovanju, lahko izvedbo podobne dejavnosti priporočam vsem, ki poučujejo ta predmet.

Viri in literatura

Chagutah, T. (30. 3. 2023). South Sudan's conflicts are not just between communities. Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/03/violent-conflicts-in-south-sudan-almost-always-involve-human-rights-violations-and-abuses-and-crimes-under-international-law/>

Malej Kunaver, B., in Nadu, T. (2010). Primer pouka s pomočjo medpredmetnega povezovanja: Darfur – boj za preživetje. Vzgoja in izobraževanje, 41(3-4), 74-82.

Pivk Križnar, B., in Križnar, T. (13. 6. 2023). Trohnenje 2022. Dokumentarni film TV SLO 1. <https://www.rtvsl.si/tv/novosti/trohnenje-2022/670985>

RTV SLO. (2. 2. 2006a). Drnovšek o Darfurju s polno paro. <https://www.rtvsl.si/slovenija/drnovsek-o-darfurju-s-polno-paro/49747>

RTV SLO. (15. 3. 2006b). Križnar slikovito iz Darfurja. <https://www.rtvsl.si/slovenija/kriznar-slikovito-iz-darfurja/51528>

Wikipedia: The Free Encyclopedia. South Sudan. (16. 8. 2023). https://en.wikipedia.org/wiki/South_Sudan

Wikipedia: The Free Encyclopedia. (30. 7. 2023). South Sudanese Civil War. https://en.wikipedia.org/wiki/South_Sudanese_Civil_War

Wikipedia: The Free Encyclopedia. Sudan. (16. 8. 2023). <https://en.wikipedia.org/wiki/Sudan>

Wikipedia: The Free Encyclopedia. (16. 8. 2023). War in Sudan (2023). https://en.wikipedia.org/wiki/2023_Sudan_conflict

Wikipedia: The Free Encyclopedia. (15. 8. 2023). History of Sudan. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Sudan

Wikipedia: The Free Encyclopedia. (15. 8. 2023). Leprosy. <https://en.wikipedia.org/wiki/Leprosy>

World Health Organization, Regional Office for South-East Asia. (2016). Global Leprosy Strategy 2016-2020: Accelerating towards a leprosy-free world. WHO Regional Office for South-East Asia. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/208824>